

The effect of Pure Criminal Liability (the military) Zero Tolerance Policy. Case Study, Northe Khorasan Province

Received: 2023-01-20

Pp. 161-186

Accepted: 2023-05-20

Hossain Nazari¹, Hamid Reza Mirzajani², Zahra Ahmadi³

Abstract

Background and Purpose: The military Commit Special military Crimes in Order to ful fill their duties, regardless of its formal Principles, their Pure Criminal responsibility should be investigated Substantively in the mentioned Crimes. The aim of this research is the Study of the impact of the Pure Criminal responsibility of the military on Zero tolerance Policy.

Method: This research is Practical, and form its implementational method was descriptive-Survey and Correlation type. Data analysis is done based on Various tests such as Kalmograph-Smirnov and Statistical tools.

Findings: The findings of this research show that there are many examples of pure criminal liability in military crimes, some of which are: "Evacuation by telephone, the enemy's control over friends due to the violation and disobedience of military personnel., taking command without legal order or permission, membership of the armed forces in political movements and so on. In other words there are many examples of Pure Criminal Liblity in military Crimes, some of which are, Evacuation by telephone, the enemy's Conquest of oneself due to the disobince and Violation of the military, assuming Command whithout Legal Orders or permission, membership of armed forces in Political movementets.

Conclusion: In this research Which is Conducted among the elite Legal Community of North Khorasan Province numbering 130 People (Randomly), This result(Conclusion, this Study) was Obtained that Criminalism,non-use of alternative Prosecution or mitigating institutions and non-Permissive Criminal Policy can Lead to Pure Criminal Liblity and this type of responsibility is the Couse of Zero tolerance.

Keywords: Pure Criminal Liability, Liability Without Fault, the military Crimes, Zero tolerance Paolicy.

Citation (APA): Nazari, Hossain; Mirzajani, Hamid Reza & Ahmadi, Zahra. (1402). The effect of Pure Criminal Liability (the military) Zero Tolerance Policy. Case Study, Northe Khorasan Province, *Quarterly of Supervision and Inspection*, 17 (65), 161-186.
DOI: <https://doi.org/10.22034/si.2023.101847>

1- Phd Student Of Criminal Law And Criminology, Faculty of Law, Mashhad Branch, Islamic Azad University, Mashhad, Iran. Hossain.nazari1357@yahoo.com

2- Assistant Professor Department of law, Faculty of Law, Mashhad Branch, Islamic Azad University, Mashhad, Iran. (Corresponding author) drmirzajani@yahoo.com

3- Assistant Professor Department of law, Faculty of Law, Mashhad Branch, Islamic Azad University, Mashhad, Iran. zahmadi1000@mshdiau.ac.ir

تأثیر مسئولیت کیفری محض (نظامیان) بر سیاست تسامح صفر (مورد مطالعه: استان خراسان شمالی)

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۲/۳۰

صص ۱۶۱-۱۸۶

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۳۰

حسین نظری^۱، حمیدرضا میرزاجانی^۲، زهرا احمدی^۳

چکیده

زمینه و هدف: نظامیان در راستای ایفای وظایف خاص خود، گاهی مرتکب جرائم خاص نظامی می‌شوند که فارغ از اصول شکلی، بایستی به صورت ماهوی، مسئولیت کیفری محض آنان را در جرائم موصوف مورد واکاوی و تبیین قرار داد. هدف این پژوهش، بررسی تأثیر مسئولیت کیفری محض نظامیان بر سیاست تسامح صفر است.

روش: این پژوهش، کاربردی و از حیث روش اجراء، توصیفی-پیمایشی و از نوع هم‌بستگی بود؛ داده‌کاوی‌ها بر اساس آزمون‌های مختلفی مانند کالموگراف-اسمیرنوف و ابزارهای آماری صورت می‌گیرد.

یافته‌ها: مصادیق زیادی از مسئولیت کیفری محض در جرائم نظامی، است که برخی از آن‌ها عبارتند از: «تخلیه تلفنی، استیلاي دشمن بر خودی به واسطه تخلف و سرپیچی نظامیان، به عهده گرفتن فرماندهی بدون امر یا مجوز قانونی، عضویت نیروهای مسلح در جریانات سیاسی و...». به بیان دیگر مواردی در قانون، به عنوان شاهد مثال وجود دارد که دلالت بر مسئولیت کیفری محض دارد که بیان شد؛ اما موارد یادشده حصری نیست و (مقتن) آن‌ها را به عنوان مثال بیان کرده است و شامل مواد دیگری از قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح می‌شود.

نتیجه‌گیری: در این پژوهش که بین جامعه نخبگانی حقوقی استان خراسان شمالی به تعداد ۱۳۰ نفر (به صورت تصادفی)، صورت می‌گیرد، این نتیجه حاصل شد که کیفرگرایی، عدم استفاده از نهادهای جایگزین تعقیب یا تخفیف‌دهنده و سیاست جنایی غیر تساهل‌گرا می‌تواند منجر به مسئولیت کیفری محض شوند و این نوع مسئولیت، عامل موجد تسامح صفر است.

کلیدواژه‌ها: مسئولیت کیفری محض، مسئولیت بدون تقصیر، جرائم نظامی، سیاست تسامح صفر.

استناد (APA): نظری، حسین؛ میرزاجانی، حمیدرضا و احمدی، زهرا (۱۴۰۲). تأثیر مسئولیت کیفری محض (نظامیان) بر سیاست تسامح صفر (مورد مطالعه: استان خراسان شمالی). *فصلنامه نظارت و بازرسی*، ۱۷ (۶۵)، ۱۶۱-۱۸۶.

DOI: <https://doi.org/10.22034/si.2023.101847>

۱- دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران. (رایانامه: Hosein.nazari1357@yahoo.com)

۲- استادیار گروه حقوق، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران. (رایانامه نویسنده مسئول: drmirzajani@yahoo.com)

۳- استادیار گروه حقوق، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران. (رایانامه: z.ahmadi1000@mshdiau.ac.ir)

مسئولیت کیفری، اثر مادی (انتساب بُعد مادی جرم به فاعل معین یا همان رابطه سببیت میان فاعل و جرم) و اسناد معنوی انتساب جرم به اراده آزاد و آگاه می‌باشد (بازوند و نورمحمدی، ۱۴۰۰: ۵۷) که یکی از فاعلان جرم، در تمامی رژیم‌های حقوقی، نظامیان هستند که به دلیل خاص بودن رسالت‌های خود در معرض ارتکاب جرائم متعددی قرار می‌گیرند. در این زمینه، نظریات متعددی مطرح شده است که می‌توان به نظریه توسعه‌نگر و محدودنگر اشاره کرد. (جعفری، ۱۳۹۵: ۱۳۳). جرم ارتكابی از ناحیه یک نظامی در حین یا به سبب خدمت حتی اگر از نوع جرائم مذکور در قوانین مجازات عمومی باشد با توجه به موقعیت نیروهای مسلح و وظیفه سنگینی که از حیث حراست از مرزهای سیاسی کشور (زمینی، هوایی و دریایی) و حفظ استقلال ارضی مملکت دارد واجد اهمیت خاصی است. گاه اتفاق می‌افتد که عمل واقع از ناحیه یک نظامی از حیث حقوق عمومی جرم نیست و حداکثر می‌تواند تخلف انتظامی به‌شمار رود در حالی که در قوانین جزایی نظامی جزء جرائم مهم به‌شمار آمده و مجازات سنگینی برای آن در نظر گرفته شده است (آزمایش، ۱۳۵۲: ۴). مسئولیت کیفری محض در جرائم نظامی دارای مصادیق متعددی است که ذیلاً برخی از موارد آن، مورد خوانش قرار می‌گیرند:

۱. یکی از جرائم نظامی که شخص مرتکب را می‌توان به‌طور محض؛ دارای مسئولیت کیفری دانست؛ «تخلیه تلفنی» (ماده ۲۸ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح) است.
۲. «به‌عهده گرفتن عنوان فرماندهی بدون امر یا مجوز قانونی (موضوع ماده ۳۶ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح)»؛ عنوان مجرمانه دیگری است که جزء جرایمی است که مسئولیت کیفری محض را به‌دنبال دارد.

۳. عضویت نیروهای مسلح در جریان‌های سیاسی (موضوع ماده ۴۰ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح) با دو فرض «عضویت و فعالیت» از دیگر مصادیق جرائم با رویکرد مسئولیت کیفری محض نظامی است.
 ۴. ترک محل نگهبانی بدون مجوز قانونی (موضوع ماده ۴۳ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح). در این جرم نیز نظامیان با مسئولیت کیفری محض مواجه هستند.
 ۵. اهمال یا تفریط منتج به نقص یا تزییع اموال سازمانی (ماده ۸۵ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح) شاهد مثالی برای مسئولیت محض است.
 ۶. یکی دیگر از مصادیق مسئولیت کیفری محض و فرض ذهنی تقصیر در خلال جرائم نیروهای مسلح؛ هر نوع اهمال یا تفریط در نقص یا تزییع اسلحه و مهمات و تجهیزات نظامی است که در ماده ۸۳ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح؛ مورد هنجارگذاری کیفری قرار گرفته است.
 ۷. اهمال و بی‌تفاوتی در عدم حفاظت یا نظارت بر اطعمه و اشربه متعلق به نیروهای مسلح (آذوقه و علیق نظامیان و مرکب آن‌ها) (موضوع مواد ۱۱۲ و ۱۱۳ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح).
 ۸. افشای اطلاعات و تصمیمات و زوال اسناد و مدارک نظامی توسط احدی از نیروهای مسلح بر اثر بی‌احتیاطی یا بی‌مبالاتی یا سهل‌انگاری یا عدم رعایت نظامات دولتی که مشمول ماده ۲۷ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح است و با جرم‌انگاری مواجه است.
- در حقوق انگلستان، می‌توان این جرائم را با عنوان مسئولیت کیفری محض یاد کرد: «بدرفتاری با غیرنظامیان، رفتار جامعه‌ستیز و سوء مصرف الکل، هم‌دستی با دشمن، کارشکنی در عملیات، ممانعت از انجام عملیات، افشای

اطلاعات و استفاده نادرست یا تهدید اموال عمومی و نظامی و...). هم‌چنین در کشور انگلستان، جرائم خاص نظامی دارای محدوده مشخص و مقیدتری است. جرایمی مانند خیانت به کشور و تحریک نیروهای نظامی، منطبق بر مسئولیت کیفری محض است. در نظام کیفری انگلستان، شورش نیز با همین رویکرد تعقیب می‌شود. در ماده ۸۷ قانون اساسی ۱۸۶۱ میلادی، شورش پیش‌بینی شده که نوعی تجمع غیر قانونی است که به نقض صلح و آرامش مردم منجر می‌شود، در بخش ۷۳ همین قانون شامل مواردی هم‌چون (راه انداختن جنگ علیه انگلیس، کمک به دشمن، تحریک به اشغال کشور و استفاده از ابزار زور و تهدید جهت سرنگون کردن حکومت) می‌شود. در این موارد، مجازات نظامیان، چهارده سال حبس و در مواردی، اعدام است (باقری و امراللهی، ۱۳۹۷: ۱۲).

بررسی مطالعات صورت‌گرفته در این پژوهش، نشان‌دهنده تأثیر به‌سزای مسئولیت کیفری محض در اتخاذ سیاست تسامح کیفری صفر توسط مقنن و سیاست جنایی قضایی و اداری است. مؤلفه‌های این پژوهش برای داده‌کاوی و استنتاج صحیح از تحلیل داده‌ها، عبارتند از «سیاست تسامح صفر، مسئولیت کیفری محض، کیفرگرایی، عدم استفاده از نهادهای جایگزین تعقیب و یا تخفیف‌دهنده و سیاست جنایی غیر تساهل‌گر».

پیشینه پژوهش

در این مقاله از مبانی و برخی منابع پیشینه‌های گفته‌شده، تتبع شده است؛ اما نقطه افتراق این پژوهش با موارد فوق در این است که اولاً منابع ذکر شده، صرفاً از حیث نظری به موضوع مسئولیت کیفری محض پرداخته‌اند. ثانیاً در برخی از موارد، مرز بین مسئولیت کیفری محض و مسئولیت کیفری بدون تقصیر، رعایت نشده است و ثالثاً تأثیر مسئولیت کیفری محض بر مهم‌ترین برون‌داد آن که عبارت است از «سیاست کیفری تسامح صفر» و مؤلفه‌های مورد مطالعه در این نوشتار، مورد واکاوی قرار نگرفته‌اند.

اسماعیل عبداللهی (۱۳۸۹) در مقاله «درس‌هایی از فلسفه کیفری: درآمدی بر مسئولیت کیفری بدون تقصیر در نظام‌های حقوقی ایران و انگلستان»، بر این

اعتقاد است که به‌رغم ابراز نظریات متعدد و متفاوت از سوی حقوق‌دانان نظام کیفری عرفی، یک نکته مکشوف در نظام‌های حقوقی ایران و انگلستان وجود دارد و آن انحراف ماهوی و شکلی از شرط ضرورت احراز تقصیر مرتکب در فرایند رسیدگی کیفری است. این موضوع نه تنها بر شدت انتقادات مخالفان اندیشه مسئولیت کیفری بدون تقصیر که عمدتاً جریان فکری سزاگرایی است، افزوده، بلکه موافقان را نیز به طرح دیدگاه‌ها و روش‌های توجیهی مختلف و مبهم را داشته است. در ایران به لحاظ منبع، با فقر و در حوزه قانون‌گذاری در زمینه مسئولیت کیفری محض با تعارضات شدید مواجه می‌باشیم.

صادق شریعتی (۱۳۹۲) در مقاله «مطالعه تطبیقی مسئولیت محض در حقوق کیفری» بر این اعتقاد است آنچه که محور مطالعه قرار دارد؛ ابتناء بر مسئولیت‌هایی است که شخص به‌رغم نداشتن تقصیر؛ دارای ضمان کیفری است. این نوع مسئولیت، به بعضی ارکان ساده مسئولیت کیفری نیازمند نیستند. به دیگر سخن؛ این عدم نیاز از احراز و اثبات رکن معنوی مهم‌ترین شاخصه مسئولیت کیفری محض است. با توجه به این وصف؛ مواردی هم چون سبب اقوی از مباشر؛ فروض ابطال‌ناپذیر و ابطال‌پذیر تقصیر، جرائم مبتنی بر رفتار و اتلاف؛ پنج گروه از جرائم است که مسئولیت کیفری محض در آن‌ها جلوه‌گر است.

علی رضا میلانی و مصطفی عبدالکریمی (۱۳۹۴) در مقاله «درآمدی بر مسئولیت کیفری بدون تقصیر» بر این اعتقادند که مصادیق گفته‌شده در باب مسئولیت کیفری محض، مبتنی بر سیاست جنایی تقنینی ایران است. مهم‌ترین تکیه بر نقش احراز و تقصیری جرائم به‌عنوان یک اصل و استثناء بودن مسئولیت کیفری بدون تقصیر است.

لیلا رضاپور (۱۳۹۱) در مقاله «مسئولیت کیفری بدون تقصیر در نظام حقوقی ایران و انگلستان» بر این اعتقاد است که با توجه به مبانی مسئولیت و به ویژه مسئولیت کیفری، به بیان مسئولیت کیفری بدون تقصیر، این موضوع در حقوق انگلستان (در حقوق عرفی) مورد مطالعه قرار گرفته است. در حقوق انگلستان بر قاعده تقصیر قبلی است که با برخی نهادهای کیفری حقوق ایران

مانند اکراه؛ تجانس دارد. فرض ذهنی تقصیر؛ عنوان دیگری است که در حقوق ایران در مورد مسئولیت کیفری بدون تقصیر مورد تأیید قرار گرفته است.

حسین ابوالحسنی (۱۳۹۶) در مقاله «مسئولیت کیفری بدون اثبات تقصیر در نظام حقوقی ایران» براین اعتقاد است که برای مجازات کردن اشخاص باید دو رکن مادی و معنوی وجود داشته باشد؛ اما مسئولیت کیفری بدون تقصیر (محض) از این قاعده مستثنی است. در مسئولیت کیفری (ولو به فرض عدم وجود رکن معنوی)، شخص مرتکب، به هر حال ضامن است و مستحق کیفر. این نوع مسئولیت، طریقی قانونی برای مسئول دانستن اشخاص که او را ملزم به جبران خسارات وارده به شخص و جامعه می‌کند. ثمرات این نوع از مسئولیت کیفری از دیدگاه ایشان، عبارتند از: کاهش فشار ناشی از تراکم پرونده‌ها، کاهش خطرات بالقوه و برقراری امنیت بیش‌تر در جامعه. مسئولیت کیفری فوق در حقوق انگلستان هم جاری و ساری است و به عنوان یک قاعده مقبول پذیرفته شده است.

مبانی نظری

یکی از مهم‌ترین مبانی بحث، بررسی سیاست جنایی تقنینی است که باید به‌نحوی وضع شود که همگان (منجمله نیروهای مسلح) خود را متعهد و ملزم به آن کنند، اما نباید به‌گونه‌ای باشد که حقوق، منحصر در غیرنظامیان باشد و در مورد نیروهای مسلح، با رویکرد سیاست تسامح صفر، کم‌تر به این حقوق در مورد نظامیان توجه شود. تحت اندیشه سزار بکاریا، قانون‌گذار در وضع قوانین و مقررات به‌ویژه مقررات کیفری باید به این نکته توجه داشته باشد که پس از اجرای قانون، مردم چه دیدگاهی نسبت به مجرمان آن خواهند داشت. (علی‌بخشی، ۱۳۹۹: ۷۰). با این دیدگاه، باید قضاوت مردم را از این حیث که با جرائم ارتكابی توسط نظامیان، در رویه قضایی چه برخوردی می‌شود، پیش‌بینی کرد که با عنایت به سیاست کیفری تسامح صفر، بعضاً این نگاه بدون اغماض، از نظر مردم نیز فاقد دفاع خواهد بود.

یکی از طبقه‌بندی‌های جرم، دسته‌بندی از نظر آلیاژ جرم در نظام ماتریسی است. در ذیل این نظریه، برخی از پژوهش‌گران به اثرگذاری متفاوت جرائم پرداخته‌اند. رفتارهای مجرمانه به هر روی در این زمینه به چهار مرتبه و طبقه سوپر، ماکرو، میکرو و نانو، منقسم می‌شوند. از بین چهار طبقه اخیرالذکر، با تکیه بر مسئولیت کیفری محض می‌توان دو سطح سوپر و ماکرو را بر اغلب جرائم نظامی، انطباق داد که مقنن ما نیز از این طبقه‌بندی الهام گرفته است. در سطح سوپر، منافع ملی و آسیب‌هایی که توسط اشخاص مهم (مانند نظامیان) وارد می‌آورند (مثل جاسوسی توسط نظامی) رخ می‌دهد. جرائم ماکرو (کلان)، جرایمی است که طیف زیادی از جرائم را در بر می‌گیرد. این موارد از حیث روانی و انگیزه ارتكابی نظامیان نیز مهم است و در طبقه‌بندی چهارگانه پیش‌تر بر جرائم نظامیان و بالطبع سیاست کیفری محض و سیاست تسامح صفر، جای می‌گیرند (جبرگر و جینوس^۱، ۲۰۲۰: ۴۴).

مسئولیت کیفری محض در مورد نظامیان، گاهی بدین صورت معنا می‌شود که نهادهای مبتنی بر عدالت کیفری با سرعت، حتمیت و قطعیت در اجرای مأموریت‌های خود می‌توانند از تکرار جرم، جلوگیری کنند (وفاتبار، ۱۳۹۸: ۱۳۵). اما این رویکرد نمی‌تواند موجبی برای مواجهه بدون اغماض در مورد جرائم ارتكابی نظامیان باشد و سیاست کیفری تسامح صفر و مسئولیت کیفری محض را توجیه نمی‌کند. به طوری که نظامیان باید با رویکردی جامع و برنامه‌ریزی مناسب و متناسب با سطوح سه‌گانه عالی، میانی و عملیاتی فرماندهی و مدیریت انتظامی نسبت به تقویت و ارتقاء سطح انگیزاننده‌های مادی و معنوی داشته باشند و در این راه، خود به‌عنوان الگوی مسئولیت در نظر گرفته شوند (عامری و خوش‌نشان، ۱۴۰۲: ۱۱۰).

در مورد مسئولیت کیفری محض باید گفت قرائت‌های حقوق‌دانان در این خصوص متفاوت می‌باشد و هرکدام به نحوی جرائم محض را مورد بررسی قرار می‌دهند. برخی معتقدند که حالات روانی متهم مهم نیست و صرفاً رفتار ممنوع شخص باید اثبات شود. بعضی نیز ثابت کردن رکن موصوف را در

خصوص یک بخش یا بخش‌هایی از رکن مادی ضروری نمی‌دانند و بالاخره گروه سوم اعتقاد به راهی حد فاصل دو نظریه فوق دارند. عده‌ای از حقوق دانان بر این عقیده‌اند که در برخی جرائم (بر خلاف قتل ساده که برای تحقق نیازمند سوء نیت است)؛ جرائم دیگری (مانند قتل در حین ارتکاب جرم) نیازی به قصد ارتکاب قتل ندارد. یعنی ملاک، عمل نامشروعی که خطری قابل ملاحظه در بر دارد (کول^۱، ۱۹۹۰: ۲).

با توجه به این که اصول حقوق کیفری و آشنایی با مبانی آن رویکرد متفاوتی را ایجاد می‌کند (هردر^۲، ۲۰۱۹: ۸)، پس با ابتناء بر این اصول باید جرائم محض و مسئولیت کیفری محض را مورد مطالعه قرار داد. بر همین اساس برخی معتقد هستند که جرم محض؛ اساساً یک جرم نیست که در خصوص تمام بخش‌های جرم؛ شاهد عدم تقصیر باشی (فینبار^۳، ۱۹۹۴: ۱۳۰). این جرائم در کشور انگلستان نیز وجود دارند، به عبارت دیگر، جرائم محض در آرای متعدد انگلستان مشاهده می‌شود؛ مثلاً ماده ۵۵ قانون جرائم علیه اشخاص (۱۸۶۱) یا پرونده وانر علیه پلیس، ماده ۱ قانون ممانعت از سوء استفاده از دارو (۱۹۴۶)، پرونده سندیکای داروسازان به طرفیت وین، ماده ۵۸ قانون امور پزشکی (۱۹۶۸)، مبین پذیرش این نوع از مسئولیت کیفری است. چنین به نظر می‌رسد که در حقوق کیفری انگلستان، ضمن پذیرش جرائم محض، اثبات رکن روانی ضرورتی ندارد و هم‌چنین گستره عدم تقصیر یا به دیگر سخن عدم نیاز به احراز این رکن؛ قابل پذیرش این نظام حقوقی قرار گرفته است. قاعده مسئولیت در جرائم محض؛ هم به صورت صریح (مانند قانون اهانت به دادگاه (۱۹۸۱) و هم به صورت ضمنی در مقررات دیگر انگلستان؛ جانمایی شده است. در مقرر اهانت به دادگاه؛ قاعده موصوف این گونه تعریف می‌شود که اگر در دادرسی؛ در جریان عدالت؛ مداخله‌ای صورت گیرد؛ ولو بدون قصد (این جرم) محقق است.

1- Cole
2- Horder
3- Finbarr

در خصوص مفهوم مسئولیت کیفری بدون تقصیر باید گفت در نظام کیفری ایران، صرف نظر از فقدان منابع، واژه‌های مناسب و منحصر به فردی نیز یا اصلاً وجود ندارد و یا حداکثر از عبارات و کلماتی کمک گرفته شده است که ریشه در متون خارجی دارد و در جهت تعریف و تطبیق دقیق آن‌ها تلاش قابل توجهی صورت نگرفته است؛ بدین ترتیب آن‌چه از طریق استقراء در منابع موجود، به‌ویژه منابع خارجی به‌دست می‌آید، وجود تمایل و درک نسبتاً مشترکی در زمینه اصطلاحات خاص در این رابطه است. چنین به‌نظر می‌رسد ترجمان موضوع را در حقوق انگلستان به حقوق ایران، می‌توان فارغ از مفاهیم ذیل‌الذکر، «مسئولیت‌های کیفری محض» دانست که البته این نوع از مسئولیت کیفری با مفاهیم دیگری مانند «جرائم محض» یا «مسئولیت کیفری بدون تقصیر» از برخی جهات دارای وجه اشتراک و بعضاً نیز متفاوت است که به تناسب و فراخور موضوعات، به آن پرداخته می‌شود. فی‌المثل می‌توان گفت از حیث مفاهیم بین مسئولیت کیفری محض و بدون تقصیر، تفاوت وجود دارد؛ به‌عنوان نمونه مفاهیم کلی مسئولیت کیفری بدون تقصیر با توجه به توضیح فوق عبارتند از (عبداللهی، ۱۳۸۶: ۲۴):

۱- مفهوم نامحدود یا ابتدایی مسئولیت کیفری محض؛

۲- مفهوم محدود مسئولیت کیفری محض.

مسئله مورد توافق در مورد پیدایش مسئولیت بدون تقصیر، چه در عرصه مدنی و چه کیفری، رابطه آن با انقلاب صنعتی و تحولات ناشی از آن است. این تحولات موجب پیدا شدن اندیشه‌های جدیدی در حقوق شد. ایجاد شرایط اجتماعی مساوی برای همه گروه‌های مختلف جامعه در عرصه‌های گوناگون چه در حوزه تولید و مصرف، بهداشت و محیط زیست، معماری و شهرسازی، ارتباطات و عبور و مرور و... از طرفی دشوار بودن اثبات عنصر روانی و پیچیدگی روابط و اعمال فشار بر افراد بی‌مبالات و بی‌کفایت به‌خصوص در عرصه تولید، در حمایت از سلامتی و امنیت عموم جامعه، باعث پذیرش مسئولیت کیفری بدون تقصیر در اکثر نظام‌های حقوقی از جمله نظام حقوقی انگلستان و ایران

شد. از فواید عملی این رویکرد، کاهش فشار ناشی از تراکم پرونده‌ها، کاهش خطرات بالقوه و برقراری امنیت بیش‌تر در جامعه است (رضاپور، ۱۳۹۱: ۱).

نظامیان به‌دلیل داشتن اختیارات، قدرت و نفوذ در جریان حاکمیت، همواره در معرض ارتکاب جرایمی هستند که به‌رغم کوچک بودن، دارای آثار وسیعی در جامعه است. همین موضوع سبب شده است که قانون‌گذار با اتخاذ سیاست کیفری تسامح صفری، باب هر تساهلی را در مواجهه با جرائم آنان مسدود کند. مسئولیت کیفری محض، مفهومی است که بر اساس آن، نظامیان ولو بدون داشتن قصد، عمد، خطا و تقصیر، دارای مسئولیت هستند که آن‌را «مسئولیت کیفری محض» می‌نامیم. اما ماهیت جرائم محض با ابهاماتی مواجه است و مصادیق آن نیز به‌گونه‌ای منظم گردآوری نشده است. هم‌چنین به معیاری برای تشخیص نیاز دارد و اقسام پراکنده آن قواعد عمومی می‌طلبد. با این حال در حقوق داخلی و خارجی می‌توان مصادیقی از این جرائم را یافت. معیار تشخیص آن‌ها را باید مجموعه‌ای منعطف از سه معیار (ننگ، اهمیت و ماهیت کیفری یا انضباطی) جرم دانست. چون همه مصادیق جرائم محض از یک قسم نیستند. باید قواعد عمومی آن‌ها را دسته‌بندی کرد. در این زمینه پنج گروه از جرائم با اهداف و کارکردهای متفاوت قابل شناسایی است: جرائم مبتنی بر اتلاف، سبب اقوی از مباشر، فرض ابطال‌ناپذیر تقصیر، فرض ابطال‌پذیر تقصیر و جرائم رفتاری (شریعتی‌نسب، ۱۳۹۲: ۱۲۷). بدون در نظر گرفتن کارکردهای پیش‌گفته، مسئولیت کیفری محض طبق تعریف بالا شامل مسئولیت‌های کیفری مطلق می‌شود.

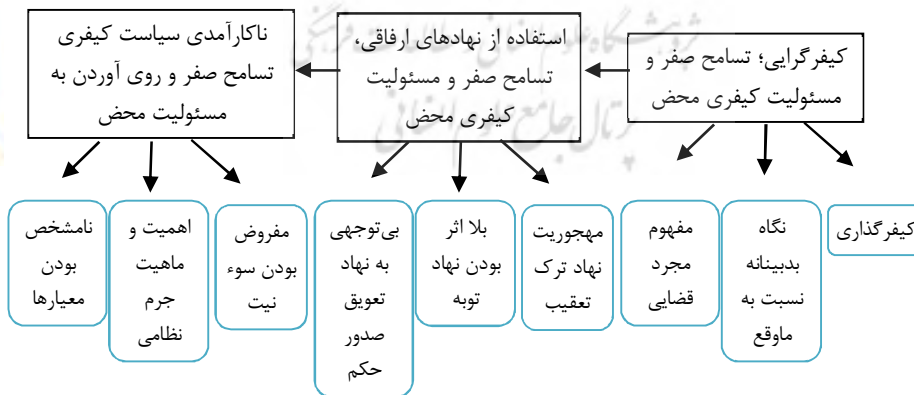
از این منظر، منظور از جرائم خاص نظامی، فعل یا ترک فعل مجرمانه‌ای است که ارتکاب آن تنها از سوی کارکنان نیروهای مسلح امکان دارد؛ مثل فرار از خدمت، ترک محل نگهبانی. ضمانت اجراهای جرائم کارکنان نیروهای مسلح، علاوه بر مجازات‌های عمومی (حبس، جزای نقدی و...) شامل مجازات‌های خاص از جمله اخراج، تنزیل درجه یا رتبه، محرومیت از ترفیع نیز می‌شود (برومند، ۱۳۹۰: ۳).

مسئولیت محض را در خصوص نظامیان، می‌توان مسئولیتی دانست که به لحاظ اخلاقی، مسئول شناختن نیروهای مسلح به دلیل تقصیر، بر مسئولیت بدون تقصیر برتری دارد. مسئولیت مبتنی بر تقصیر نظامیان، یک نوع مسئولیت بدون سرزنش و عینی است و ناظر به رفتار نظامی است نه حالت ذهنی او و این امر باعث می‌شود که بیش‌تر نظامیان برای آن‌چه که نمی‌توان آن‌ها را از نظر اخلاقی مورد سرزنش قرار داد، مرتکب تقصیر شوند. به‌علاوه نظریه تقصیر هر چند ظاهری اخلاقی دارد، اما معیارهایی را برای سرزنش رفتار شخص مد نظر قرار می‌دهد که فراتر از حد انتظار متعارف است و اشتباهات غیر قابل اجتناب را نیز تقصیرآمیز تلقی می‌کند. در مسئولیت کیفری مبتنی بر تقصیر، ممکن است شخص از مسئولیت معاف شود اما در مسئولیت کیفری محض چنان‌چه رابطه سببیت احراز شود، در کیفرگذاری کفایت می‌کند. البته در مسئولیت مدنی، هم همین موضوع صادق است با این تفاوت که فعالیتی را ضمان‌آور می‌دانند که مشروعیت نداشته باشد. (بادینی، شعبانی کندسری و رادپور، ۱۳۹۱: ۲۲) تبیین جایگاه و مسئله وجود رابطه سببیت در تحقق مسئولیت کیفری مقامات مافوق نیاز به تبیین دارد. شرط سببیت در رابطه با مسئولیت مقام مافوق از پیچیدگی خاص برخوردار است به این جهت که مسئولیت مقام مافوق، گونه‌ای از مسئولیت ناشی از ترک فعل است. به‌همین دلیل احراز سببیت در آن، گرچه غیرممکن نیست اما مشکل است (سلمانی و پورالشریعه، ۱۴۰۰: ۱۴).

میان مسئولیت محض با مسئولیت مطلق باید تفاوت قائل شد، برخی معتقدند که در واقع مسئولیت محض با مسئولیت مطلق تفاوت دارد. در استدلال نیز با تمسک به مبانی حقوق خصوصی، بیان می‌دارند که در مسئولیت محض، با اثبات قوه قاهره می‌توان خواننده را از مسئولیت معاف کرد، در حالی که در مسئولیت مطلق (مانند مسئولیت غاصب) چنین امکانی وجود ندارد (بهرامی و علم‌خانی، ۱۳۹۳: ۱۰۱)

این پژوهش از نظر روش گردآوری داده‌ها از نوع پژوهش‌های توصیفی-هم‌بستگی است. برای جمع‌آوری داده‌ها از ابزار پرسش‌نامه (پژوهش‌گرساخته) استفاده شده است که دو مؤلفه مهم مسئولیت کیفری محض و سیاست کیفری تسامح صفر، کانون این داده‌کاوی بوده است. به‌منظور ابراز پاسخ‌های علمی به پرسش‌های پژوهش، از روش آمارتوصیفی و شاخص‌هایی مثل فراوانی، درصد فراوانی، میانگین، انحراف معیار واریانس بهره‌گیری شده است. در زمینه استنباط هم از رگرسیون استفاده شده است. جامعه آماری این پژوهش، عبارتند از اساتید رشته حقوق و فقه حقوق، قضات، وکلا، کارشناسان، افسران فراجا شاغل در استان خراسان شمالی به تعداد ۱۳۰ نفر (به‌صورت تصادفی) و جدول مورگان که تعداد ۱۰۱ نفر، انتخاب که از این تعداد، ۹۸ نفر به پرسش‌ها، پاسخ دادند که این حجم، معادل فرمول کوکران بوده است. نمونه‌گیری به‌صورت تصادفی ساده و انتخاب افراد نیز، به‌همین صورت انجام شده که در این پژوهش، مشارکت کرده‌اند. داده‌های پژوهش، بدو با روش کتابخانه‌ای (مطالعه منابع و تتبع از آثار علمی و با رعایت اخلاق پژوهش) و سپس از روش میدانی جمع‌آوری شده است.

بر این اساس مدل مفهومی را می‌توان این‌گونه ترسیم کرد.

شکل شماره ۱: مدل مفهومی: تأثیر مسئولیت کیفری محض (نظامیان) بر سیاست تسامح صفر (مورد مطالعه: استان خراسان شمالی)

یافته‌های پژوهش

اطلاعات جمعیتی

جدول شماره ۱: اطلاعات جمعیتی

فراوانی	گروه	
۸۵	کمتر از ۳۰ سال	سن خدمتی
۹	۳۰ تا ۴۰ سال	
۲	۴۰ تا ۵۰ سال	
۲	بیش از ۵۰ سال	
۹۸	جمع کل	
۲	کم تر از کارشناسی	تحصیلات
۲۲	کارشناسی	
۶۹	کارشناسی ارشد	
۵	دکتری	
۹۸	جمع کل	

تعیین نرمالیتی

جدول شماره ۲: تعیین نرمال بودن

ردیف	مؤلفه
۱	سیاست تسامح صفر
۲	مسئولیت کیفری محض
۳	کیفرگرایی
۴	عدم استفاده از نهادهای جایگزین تعقیب یا تخفیف‌دهنده
۵	سیاست جنایی غیر تساهل‌گر

در این پژوهش ۱۰۱ نفر به‌عنوان جامعه آماری در نظر گرفته شدند که از این مقدار ۹۸ پاسخ سالم جهت استفاده در پژوهش به‌دست آمده و مابقی نتایج حذف شدند. نرخ پاسخ‌گویی به پرسش‌نامه ۹۷ درصد محاسبه شده است که برابر ضریب کوکران معادل جمعیتی به اندازه حدودی ۱۲۰۰ نفر خواهد بود.

جدول شماره ۳: شمای کلی داده‌های تجمیع شده

Case Processing Summary			
	N	%	
Cases	Valid	۹۸	۹۷/۰
	Excluded ^a	۳	۳/۰
	Total	۱۰۱	۱۰۰/۰
a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.			
Reliability Statistics			
Cronbach's Alpha	N of Items		
۰/۸۹۹	۵		

نتایج آزمون پایایی پرسش‌نامه با ضریب ۰/۸۹۹ نشان‌گر پایایی عالی پرسش‌نامه است که از بین ۵ دسته‌بندی اصلی پرسش‌ها انجام شده است. متوسط پاسخ به هر دسته‌بندی در جدول (۴) قابل مشاهده است که به ترتیب در ذیل ذکر شده‌اند.

- سیاست تسامح صفر؛
- مسئولیت کیفری محض؛
- کیفرگرایی؛
- عدم استفاده از نهادهای جایگزین تعقیب و یا تخفیف‌دهنده؛
- سیاست جنایی غیر تعامل‌گرا.

جدول شماره ۴: نتایج آزمون پایایی

Item Statistics			
	Mean	Std. Deviation	N
1 Factor	۳/۷۵	۱/۲۲۹	۹۸
2 Factor	۳/۱۴	۱/۲۵۲	۹۸
3 Factor	۲/۷۲	۱/۳۰۷	۹۸
4 Factor	۲/۳۲	۱/۱۱۴	۹۸
5 Factor	۱/۵۵	۱/۲۵۱	۹۸

فرضیه فرعی ۱: کیفرگرایی توسط نهادهای نظام عدالت کیفری بر سیاست تسامح صفر (در مسئولیت کیفری محض) تأثیر دارد.

فرضیه صفر ۱: کیفرگرایی توسط نهادهای نظام عدالت کیفری بر سیاست تسامح صفر (در مسئولیت کیفری محض) تأثیر ندارد.

- کیفرگذاری بر اساس خواست مقنن؛
- نگاه بدبینانه به ماقع؛
- مفهوم مجرد قضایی و پرهیز از نگاه مجرم به مثابه واقعیت انسانی - اجتماعی.

بررسی متوسط محاسبه شده برای داده‌های مربوط به فاکتورهای ۱ تا ۳ بالا بر اساس جدول (۵) نشان‌دهنده تأثیر عامل سوم با مقدار متوسط ۳/۸۲ در جایگاه اول به‌عنوان مؤثرترین مورد، عامل دوم با مقدار متوسط ۳/۲۱ در جایگاه دومین عامل مؤثر و عامل اول با مقدار متوسط ۲/۲۵ در جایگاه آخرین عامل مؤثر در این فرضیه شناسایی شده است.

جدول شماره ۵: تحلیل متوسط محاسبه شده برای فاکتورهای سه گانه مورد واکاوی

Item Statistics			
	Mean	Std. Deviation	N
H1 Factor1	۲/۲۵	۱/۰۲۹	۹۸
H1 Factor2	۳/۲۱	۱/۲۵۲	۹۸
H1 Factor3	۳/۸۲	۱/۰۸۰	۹۸

فرضیه فرعی ۲: عدم استفاده از نهادهای جایگزین تعقیب و یا تخفیف‌دهنده منجر به سیاست تسامح صفر (در مسئولیت کیفری محض) تأثیر دارد.

فرضیه صفر ۲: عدم استفاده از نهادهای جایگزین تعقیب و یا تخفیف‌دهنده منجر به سیاست تسامح صفر (در مسئولیت کیفری محض) تأثیر ندارد.

- محجوریت نهاد ترک تعقیب؛
- بی‌توجهی به اصل موقعیت داشتن تعقیب؛
- عدم استفاده از نهاد تعویق صدور حکم؛
- بی‌توجهی به نهاد توبه از سوی مرتکب.

بررسی متوسط محاسبه شده برای داده‌های مربوط به عوامل ۱ تا ۴ بالا بر اساس جدول (۶) نشان دهنده تأثیر عامل اول با مقدار متوسط ۳/۴۴ در جایگاه اول به عنوان مؤثرترین مورد، عامل دوم با مقدار متوسط ۳/۱۲ در جایگاه دومین عامل مؤثر، عامل سوم با مقدار متوسط ۲/۸۵ در جایگاه سومین عامل مؤثر و عامل چهارم با مقدار متوسط ۲/۷۶ در جایگاه آخرین عامل مؤثر در این فرضیه شناسایی شده است.

جدول شماره ۶: تحلیل متوسط محاسبه شده برای فاکتورهای چهارگانه مورد واکاوی

Item Statistics			
	Mean	Std. Deviation	N
H2 Factor1	۳/۴۴	۱/۱۲۹	۹۸
H2 Factor2	۳/۱۲	۱/۱۵۲	۹۸
H2 Factor3	۲/۸۵	۱/۰۰۷	۹۸
H2 Factor4	۲/۷۶	۱/۰۸۰	۹۸

فرضیه فرعی ۳: سیاست جنایی غیر تعامل گرا، منجر به تسامح صفر در مسئولیت کيفری محض می شود.

فرضیه صفر ۳: سیاست جنایی غیر تأمل گرا منجر به تسامح صفر در مسئولیت کيفری محض نمی شود.

- مفروض داشتن سوء نیت مرتکب؛
- ماهیت و اهمیت جرائم نظامی؛
- فقد معیار مشخص در تعیین مصادیق مسئولیت کيفری محض در قوانین.

بررسی متوسط محاسبه شده برای داده‌های مربوط به فاکتورهای ۱ تا ۳ بالا بر اساس جدول (۷) نشان دهنده تأثیر عامل سوم با مقدار متوسط ۳/۶۲ در جایگاه اول به عنوان مؤثرترین مورد، عامل اول با مقدار متوسط ۳/۰۱ در جایگاه دومین عامل مؤثر و عامل دوم با مقدار متوسط ۲/۷۹ در جایگاه آخرین عامل مؤثر در این فرضیه شناسایی شده است.

جدول شماره ۷: تحلیل متوسط محاسبه شده برای فاکتورهای چهارگانه مورد واکاوی

Item Statistics			
	Mean	Std. Deviation	N
1 H3 Factor	۳/۰۱	۱/۰۲۹	۹۸
2 H3 Factor	۲/۷۹	۱/۱۵۲	۹۸
3 H3 Factor	۳/۶۲	۱/۱۸۰	۹۸

تست نرمالیتی برای عوامل مؤثر در سه فرضیه بالا به شرح ذیل انجام شده که با در نظر گرفتن مقدار آلفای ۰/۰۵ آزمون فرضیه اول با مقدار Sig کالموگوروف ۰/۲۰۰، آزمون فرضیه دوم با مقدار Sig کالموگوروف ۰/۱۷۱ و آزمون فرضیه سوم با مقدار Sig کالموگوروف ۰/۰۹۸ فرض صفر را رد کرده و فرضیه‌های فرعی را تأیید می‌کنند.

جدول شماره ۸: تست نرمالیتی

Tests of Normality						
	Kolmogorov-Smirnova			Shapiro-Wilk		
	Statistic	Df	Sig.	Statistic	Df	Sig.
Hypothesis1	۰/۱۸۰	۹۸	۰/۲۰۰	۰/۸۷۸	۹۸	۰/۱۹۸
Hypothesis2	۰/۱۸۶	۹۸	۰/۱۷۱	۰/۸۷۵	۹۸	۰/۱۲۱
Hypothesis3	۰/۱۵۹	۹۸	۰/۰۹۸	۰/۸۹۲	۹۸	۰/۰۹۵

a. Lilliefors Significance Correction

نتیجه گیری

مسئولیت کیفری محض، جلوه‌ای از مسئولیت غیر قابل انعطاف است که در مواجهه با جرائم ارتكابی نظامیان و به عنوان تابعی از سیاست کیفری تسامح صفر، در قالب هنجارگذاری کیفری در قوانین ایران و سایر کشورها جانمایی شده است. جرائم ارتكابی توسط نظامیان شاید با توجه به گستره نقض امنیت و شعاع وسیع مخرب آن، توسط مقنن به صورت مسئولیت کیفری محض مورد کیفرگذاری قرار گرفته است. قطعاً می‌توان مسئولیت کیفری محض را از مسئولیت‌های کیفری بدون تقصیر، جدا ساخت و احکام علیحده‌ای را بر آن

مترتب دانست که به تفصیل، مرز این مفاهیم مورد واکاوی قرار گرفت. شایان ذکر است در مطالعات قبلی صورت گرفته (به شرح مندرج در پیشینه پژوهش)، آنچه که مورد بررسی قرار گرفته است، مسئولیت‌های کیفری بدون تقصیر است و نه مسئولیت کیفری محض، اما در این پژوهش، کانون مطالعه، دائر بر مسئولیت کیفری محض است که در خصوص مسئولیت کیفری نظامیان تأکید دارد.

مبانی متعددی در خصوص مسئولیت کیفری محض در جرائم نظامی هم در حقوق ایران، وجود دارد، اما مبانی اخلاقی و اجتماعی، مبانی مشترک و مبنای فقهی (شرعی)، در عداد مبانی این نوع از مسئولیت کیفری در حقوق ایران قرار دارد. این موضوع سبب شده است که در اتخاذ سیاست جنایی قضایی نیز، قضات با نگاهی متفاوت و کیفرگرا به پرونده‌ها بنگرند که ناشی از سیاست جنایی تقنینی غیرمسامحه‌مدار است؛ مانند جرائم علیه امنیت داخلی و خارجی، مواد مختلف قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح، مانند مواد ۳۰ تا ۳۷، ۴۰، ۴۱، بند الف و ب مادتهای ۴۳ و ۴۴، ۴۷، ۴۸، ۵۰، ۵۱، ۵۲، ۵۴ و ۵۵ و... بر مبنای فوق می‌توان مسئولیت کیفری محض را در قالب اخلاق، واقعیات اجتماعی و شریعت، توجیه کرد.

مصادیق مسئولیت کیفری محض در مورد جرائم «تخلیه تلفنی، استیلاي دشمن بر خودی به واسطه تخلف و سرپیچی نظامیان، به عهده گرفتن فرماندهی بدون امر یا مجوز قانونی، عضویت نیروهای مسلح در جریانات سیاسی، ترک محل نگهبانی بدون مجوز قانونی، اعمال تنبیه خارج از حدود اختیارات مصرحه در آیین‌نامه انضباطی نیروهای مسلح، اهمال یا تفریط منتج به نقص یا تضييع اموال سازمانی، اهمال یا تفریط منجر به نقص یا تضييع سلاح و مهمات، اهمال و بی‌تفاوتی در عدم حفاظت یا نظارت بر اطعمه و اشربه متعلق به نیروهای مسلح، اهمال منجر به تضييع وجوه دولتی و افشای اطلاعات و تصمیمات نظامی» در حقوق ایران و هم‌چنین جرائم «بدرفتاری با غیرنظامیان، رفتار جامعه‌ستیز و سوء مصرف الکل، هم‌دستی با دشمن، کارشکنی در عملیات، ممانعت از انجام عملیات، افشای اطلاعات و استفاده نادرست یا تهدید اموال عمومی و نظامی و...» در حقوق انگلستان به‌عنوان مصادیق مسئولیت کیفری

محض قابل ذکر و احصاء است. در مقارنه صورت گرفته با پژوهش‌های قبلی، بجز قائل به تفکیک شدن بین مسئولیت کیفری محض و بدون تقصیر (که در صدر این نتیجه‌گیری بیان شد)، باید گفت در این پژوهش، جرائم خاص نظامی با رویکرد سیاست کیفری محض، معرفی شدند که در هیچ‌یک از پژوهش‌ها و آثار علمی حقوقی به آن‌ها پرداخته نشده است.

نتایج توصیفی در این پژوهش نشان داد که مسئولیت کیفری محض می‌تواند به صورت مؤثر و ویژه‌ای در تحقق سیاست کیفری تسامح صفر و بستن باب هرگونه تساهل قضایی نقش داشته باشد و به اصطلاح "قضات را مقبوض الید" کند. نتایج این پژوهش که در استان خراسان شمالی صورت پذیرفت، نشان داد که از نظر نخبگان حقوقی این استان، که اکثراً کم‌تر از ۳۰ سال سابقه خدمت داشته و بیش‌تر دارای مدرک کارشناسی ارشد هستند، بر نقش شگرف مسئولیت کیفری بر سیاست تسامح صفر، صحه گذاشتند.

در مورد فرضیه (۱)، که شامل این فرض بود که «کیفرگرایی توسط نهادهای نظام عدالت کیفری بر سیاست تسامح صفر و تحقق مسئولیت کیفری محض تأثیر دارد». در این فرضیه، سنجه «مفهوم مجرد قضایی» با بیش‌ترین وزن، مهم‌ترین گویه، تأیید شد. از دیدگاه جامعه آماری که نخبگان حقوقی استان خراسان شمالی هستند، جرم به‌عنوان یک واقعیت انسانی-اجتماعی، تعبیر نشده و صرفاً در مسئولیت کیفری محض، مفهوم مجرد قضایی به‌دلیل جرم‌انگاری و کیفرگذاری و مطابق اصل قانونی بودن جرائم، مجازات‌ها و دادرسی کیفری، باید مناط عمل قرار گیرد.

در خصوص فرضیه (۲) که متضمن این موضوع بود که «عدم استفاده از نهادهای جایگزین تعقیب و یا تخفیف‌دهنده منجر به سیاست تسامح صفر و تحقق مسئولیت کیفری محض می‌شود» نیز، ضمن اثبات فرضیه، مهم‌ترین عامل، محجوریت نهاد ترک تعقیب، مورد شناسایی قرار گرفت. بر اساس اصل «موقعیت داشتن تعقیب»، می‌توان از برخی جرائم، از طرق مختلف، عدول کرد که استفاده از نهاد موصوف در این راستا می‌تواند، نشان‌دهنده تعدیل سیاست تسامح صفر باشد که در مورد جرائم نظامی از این نهاد استفاده نمی‌شود.

در مورد فرضیه (۳)، که عبارت است از «سیاست جنایی غیرتساهل‌گرا منجر به تسامح صفر و تحقق مسئولیت کیفری محض می‌شود»، این فرضیه نیز مورد تأیید قرار گرفت، به‌نحوی که فقدان معیار مشخص در تعیین مصادیق مسئولیت کیفری محض در قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح، مهم‌ترین مؤلفه در مورد این فرضیه، محسوب می‌شود. به‌عبارت‌اخری، وضع نادرست قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح و نادیده‌انگاشتن برخی اصول راقیه دادرسی کیفری؛ مانند اصل موقعیت داشتن تعقیب، تفسیر قوانین به‌صورت مضیق و به نفع متهم در جرائم نظامی، کم‌تر دیده‌شده و سیاست‌هایی مانند قضا‌دایی، حبس‌زدایی و... نیز به‌عنوان سیاست جنایی قضایی و بعضاً اداری، کم‌تر مورد توجه قرار گرفته است که موجب تحقق مسئولیت کیفری محض و در نتیجه سیاست کیفری تسامح صفر خواهد شد.

پیشنهادها

۱- پیش‌بینی حضور قضات سازمان قضایی نیروهای مسلح در یگان‌های نظامی و انتظامی (ولو قضات جذب شده از دادگستری استان‌ها) در قالب دوره‌های کارآموزی قضایی، جهت آشنایی با صعوبت‌های خدمت نظامی، که می‌تواند در تغییر دیدگاه و نگرش قضات مؤثر باشد تا در مقام قضاوت از سیاست کیفری تسامح صفر، منتزاع شوند.

۲- وضع مقررات کیفری جامع در قالب ادغام تمامی قوانین مربوط به نیروهای مسلح در یک بسته تقنینی مختص نظامیان که مشتمل بر تمامی مصادیق مجرمانه آنان باشد. تدوین فصل ویژه‌ای در این قوانین، برای تعریف واژگان خاص به‌کاررفته تخصصی، که در امور نظامی متفاوت از تعریف عمومی است. این بازنگری‌ها سبب خواهد شد که سیاست واحد جنایی در مورد جرائم نظامی، اتخاذ شود (با حفظ شدت و قلت مواجهه به تناسب ماهیت جرائم مذکور و گستره نقض مقررات توسط نظامیان). با این توضیح که با توجه به پراکندگی قوانین مربوط به حوزه نیروهای مسلح، نگرش مقنن در هر قانونی، با ابتناء بر شرایط و اوضاع احوال خاص (شرایط زمانی، مکانی، سیاسی و...) متفاوت است؛ از این‌رو با تجمیع داده‌های قانونی نظامیان به

اعتبار جرائم خاص نظامی و رفتارهای مجرمانه نظامیان در قالب ضابط دادگستری و سایر نقش‌ها، یک رویکرد واحد قانونی و قضایی در مورد آنان به کار گرفته شود. همان‌طور که در بررسی مقررات کشور تحت مطالعه دیدیم وجود قوانین با شرایط موصوف در قانون نیروهای مسلح انگلستان خود امتیازی است که آن را بسی پیش‌تر از مقررات نظامی ایران قرار می‌دهد و بستر امن برای تحقق و اجرای عدالت نظامی فراهم می‌کند و شیوه نوینی در روشن‌سازی و صراحت مقررات نظامی است که از شکل‌گیری رویه‌های متعارض و استبداد قضایی هم‌سو با سیاست تسامح صفر و مسئولیت کیفری محض می‌کاهد.

۳- با توجه به شرایطی که افراد نظامی در آن قرار دارند بسیار متفاوت از شرایطی است که افراد عادی در آن مرتکب جرم می‌شوند. از همین‌رو لازم است سیاست‌های تشویقی و نظام پرداخت پاداش در سازمان قضایی نیروهای مسلح با ابتناء بر ارزش‌یابی و تشویق قضات دادگاه‌های نظامی به میزان استفاده از نهادهای جایگزین کیفر و قضاتی که بالاترین استفاده از نهادهای جایگزین حبس، نهاد بایگانی کردن پرونده، تعویق صدور حکم، تعلیق تعقیب و... را در کارنامه عملکرد قضای خود خویش دارند، تغییر کند.

۴- عدول سیاست جنایی تقنینی و رویه قضایی ایران از تسری مسئولیت کیفری محض در جرایمی که در تحقق آن، ترک فعل دستگاه‌های مختلف نقش به‌سزایی دارد (مثلاً تبانی مأمورین با قاچاقچیان). با این توضیح که اقتصاد پنهان، اساساً زاییده ترک فعل سازمان‌های متولی و به‌ویژه کاشفین اصلی مقرر در ماده ۳۶ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز است و نباید در مورد کارکنان فراجا در این زمینه با مسئولیت کیفری محض، مواجهه کرد. ذکر این نکته در این باب ضروری است که در جرائم مختلف، حتی ناهنجاری‌های اجتماعی، نباید فراجا را همواره در دم تیغ گذاشته و او را قربانی کنیم. به‌عنوان مثال در حوزه عفاف و حجاب، دستگاه‌های اصلی و مختلفی، بودجه از بیت‌المال دریافت می‌کنند که با مظاهر بی‌عفتی و بی‌حجابی، مقابله کنند، اما در منصفه عمل، به‌جز فراجا، کدام سازمان، در

این خصوص ورود جدی داشته است؟ حال همین مأمورین در صورت شکایات مردمی در مورد ارسال پیامک طرح ناظر و... احضار شده و عواقب قانونی برای آنان در انتظار است. یا مثلاً در حوزه مبارزه با قاچاق کالا و ارز، پلیس صرفاً کاشف حکمی است و کاشفین اصلی، همان ده سازمانی هستند که در ماده ۳۶ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، بیان شده‌اند؛ حال باید پلیس در برابر کم‌کاری سایر دستگاه‌ها و برای متوقف کردن خودروی شوتی، تیراندازی کرده و حتی گاهی باسیاست کیفری محض، متهم به قتل عمدی شود؟ اصلاح این سیاست جنایی تقنینی نادرست و رویه نامطلوب قضایی که ذیل این سیاست ناصحیح است، با عدول از سیاست کیفری محض و روی آوردن به رویکرد معاضدتی به مأمورین فراجا و صیانت از آن‌ها در برابر موضوعاتی که در بستر و به طبع مأموریت مبارزه با قاچاق کالا و ارز، حادث می‌شود، به حکم قانون (بند ۲ ماده ۷۸ قانون اصلاحی قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز (ماده ۴۷ قانون اصلاح)) که تکلیف قانونی است و هم‌گرایی قانونی (عدم واگرایی قانون به‌کارگیری سلاح و قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح که هر دو تابع سیاست کیفری محض برای نظامیان است با قانون اصلاح قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز (به‌ویژه ماده ۷۸ اصلاحی) و تغییر رویکرد قضات سازمان قضایی نیروهای مسلح و اجتناب از سیاست کیفری تسامح صفر، پیشنهاد می‌شود.

سپاس‌گزاری

از استاد فرزانه جناب آقای دکتر عباس شیخ‌الاسلامی که ایده اولیه نوشتن این مقاله را ارائه فرمودند و در تحریر این مقاله، همواره مرا یاری فرمودند و هم‌چنین از آقای دکتر حمیدرضا میرزاجانی و خانم دکتر زهرا احمدی که در طی پژوهش، حامی این جانب بودند و کمک فنی و تکنیکی، ارائه فرمودند و ایضاً از مدیران محترم فصلنامه نظارت و بازرسی (مدیر محترم اجرایی)، سردار رئیس محترم بازرسی کل فراجا، رئیس محترم دفتر تحقیقات کاربردی بازرسی کل فراجا و کارشناسان محترم فصلنامه وزین نظارت و بازرسی، سپاس‌گزاری می‌نمایم.

منابع

- آزمایش، سیدعلی (۱۳۵۲). *تقریرات حقوق کیفری نظامی*. تهران: انتشارات دانشکده حقوق دانشگاه تهران.
- ابوالحسنی، حسین (۱۳۹۶). *مسئولیت کیفری بدون اثبات تقصیر در نظام حقوقی ایران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، (استاد راهنما: روح‌الله سپهری)، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نراق.
- بادینی، حسن؛ شعبانی کندسری، هادی و رادپرور، سجاد (۱۳۹۱). *مسئولیت محض؛ مبانی و مصادیق*. مطالعات حقوق تطبیقی، ۳(۱)، ۱۹-۳۶. قابل بازیابی از: https://jcl.ut.ac.ir/article_32103.html
DOI: 10.22059/jcl.2012.32103
- بازوند، وحید و نورمحمدی، حسین (۱۴۰۰). *مسئولیت کیفری در مفهوم انتزاعی و گستره حاکمیت آن بر رفتار شخص حقوقی از تحلیل نظری تا واکنش قضایی*. فصلنامه پژوهش‌های حقوقی، ۲۰(۴۷)، ۵۵-۸۸. قابل بازیابی از: https://jlr.sdil.ac.ir/article_140164.html
DOI: 10.48300/jlr.2021.140164
- باقری، مسلم و امراللهی، مژگان (۱۳۹۷). *بررسی جرائم نظامیان در نظام حقوقی ایران و انگلستان*. فصلنامه حقوقی انتظامی، ۳(۷)، ۱-۲۳. قابل بازیابی از: http://lqp.jrl.police.ir/article_100724.html
- برومند، فاطمه (۱۳۹۰). *ارزیابی بازدارندگی مجازات‌ها در جرایم نظامی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی.
- بهرامی احمدی، حمید و علم‌خانی، اعظم (۱۳۹۳). *مبانی مسئولیت مدنی دولت در قبال آلودگی‌های زیست‌محیطی*. فصلنامه دانش حقوق عمومی، ۳(۷)، ۹۵-۱۱۳. قابل بازیابی از: https://mag.shora-rc.ir/article_47.html
- جعفری، مجتبی (۱۳۹۵). *تأملی در ماهیت و قلمرو اراده در تحقق مسئولیت کیفری*. پژوهش‌های حقوق کیفری، ۴(۱۵)، ۱۲۱-۱۴۲. قابل بازیابی از: https://jclr.atu.ac.ir/article_4438.html
Doi: 10.22054/jclr.2016.4438

— عامری، محمدعلی و خوش‌نشان، محمود (۱۴۰۲). شناسایی و ارائه راهکارهای ارتقاء انگیزه فرماندهان و مدیران انتظامی. فصلنامه نظارت و بازرسی، ۱۶(۶۲)، ۱۰۹-۱۳۲. قابل بازیابی از:

http://si.jrl.police.ir/article_100244.html
DOI: <https://doi.org/10.22034/si.2023.100244>

— رضاپور، لیلا (۱۳۹۱). مسئولیت کیفری بدون تقصیر در نظام حقوقی ایران و انگلستان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه پیام نور واحد تهران جنوب.

— شریعتی نسب، صادق (۱۳۹۲). مطالعه تطبیقی مسئولیت محض در حقوق کیفری. حقوق تطبیقی، (۱)، ۱۲۶-۱۴۵. قابل بازیابی از:

https://law.mofedu.ac.ir/article_24797.html

— سلمانی، عباسعلی و پورالشریعه، علیرضا (۱۴۰۰). شایستگی‌های فرماندهان مراکز آموزش عالی نیروهای مسلح. فصلنامه نظارت و بازرسی، ۱۵(۵۵)، ۱۳-۴۶. قابل بازیابی از:

http://si.jrl.police.ir/article_95904.html
DOI: <https://doi.org/10.22034/si.2021.95904>

— عبداللهی، اسماعیل (۱۳۸۶). مسئولیت کیفری بدون تقصیر در نظام های حقوقی انگلستان و ایران. رساله دکتری رشته حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی.

— علی بخشی، علی جمال و کاظمی، قباد (۱۳۹۹). مقتضیات تضمین و پیامدهای عدم تضمین حقوق مظنونان و متهمان در مرحله تحقیقات مقدماتی پلیسی با رویکرد فقهی و حقوقی. فصلنامه نظارت و بازرسی، ۱۴ (۵۴)، ۵۵-۸۴. قابل بازیابی از:

http://si.jrl.police.ir/article_95533.html
Doi: [10.22034/si.2021.95533](https://doi.org/10.22034/si.2021.95533)

— عبداللهی، اسماعیل (۱۳۸۹). درس‌هایی از فلسفه کیفری: درآمدی بر مسئولیت کیفری بدون تقصیر در نظام‌های حقوقی ایران و انگلستان. تهران: انتشارات خرسندی. شماره کتاب‌شناسی ملی: ۲۰۱۱۸۰۹

— میلانی، علیرضا و عبدالکریمی، مصطفی (۱۳۹۴). درآمدی بر مسئولیت کیفری بدون تقصیر. مطالعات علوم اجتماعی، (۱)، ۷۲-۸۸. قابل بازیابی از:

<http://uctjournals.com/farsi/archive/socials/1394/winter/8.pdf>

- وفاتبار، جهانگیر؛ اسماعیلی، مهدی؛ حاجی تبار و فیروز جانی، حسن (۱۳۹۸). رویکرد نظام عدالت کیفری و پلیس در بررسی جرم‌شناختی فساد اداری. فصلنامه نظارت و بازرسی. ۱۳(۵۰)، ۱۱۷-۱۴۰. قابل بازیابی از:

http://si.jrl.police.ir/article_94380.html

DOR:<https://dorl.net/dor/20.1001.1.17359554.1398.1398.50.5.4>

- Cole, K. (1990). *Killings during Crime: toward a discriminating theory of strict Liability*, *American criminall law review*, 28(1). Retrieved from:

<https://ssrn.com/abstract=1721863>

- Finbarr, M. (1994). *Relational Liability in Criminal Law*, *Irish Jurist*, 34 (1), 100-147. Retrieved from:

<https://www.jstor.org/stable/44026468>

- Horder, j. (2019). *Ashworth's Principles of Criminal Law (9th ed)*, *Law Trove*.

- Jebberger, F and Geneuss, J. (2020). *Why Punish Perpetrators of Mass Atrocities?*, *Cambridge University Press*.

